ePublishing
ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

Μνήμων

Τόμ. 7 (1979)

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΩΝ

ΤΟΜΟΣ ΕΒΔΟΜΟΣ

Δ. ΛΟΥΛΕΣ: Ὁ βρετανικὸς τύπος γιὰ τὴ ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου ● Β. ΚΡΕΜΜΥΔΑΣ: Καταγραφὴ τῶν ἐμπορικῶν πλοίων τοῦ Ἡρακλείου τὸ 1751 ● ΡΕΝΑ ΣΤΑΥΡΙΔΗ - ΠΑΤΡΙΚΙΟΥ: Ἀνέκδοτες ἐπιστολὲς τοῦ Γ. Σκληροῦ στὸν Γ. Ν. Πολίτη ● Τ. Ε. ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ: Χρησμολογικὸ εἰκονογραφημένο μονόφυλλο τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰώνα ● Α. ΠΟΛΙΤΗΣ: Προσπάθειες καὶ σχέδια τοῦ Φοριὲλ γιὰ μιὰ δεύτερη ἔκδοση τῆς συλλογῆς τῶν ἑλληνικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν ● Φ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ: Χειρόγραφα Φουρνᾶ Εὐρυτανίας ● Ι. Κ. ΧΑΣΙΩΤΗΣ: Ἡ διπλωματικὴ ἀλληλογραφία τῶν Bouligny - Mabili (τέλη ΙΗ΄ - ἀρχὲς ΙΘ΄ αἰώνα) ● Γ. ΚΟΛΙΟΠΟΥΛΟΣ: Ληστὲς καὶ λησταντάρτες στὴν Κεντρικὴ Ἑλλάδα τὸ 1835 - 1836 ● Κ. ΛΑΠΠΑΣ: Γύρω ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο Ἡσαΐα καὶ τὶς λιθογραφίες του ● Τ. Ε. ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ: Σχόλιο στὴ «δεύτερη» ἔκδοση τῆς Ἐγκυκλοπαίδειας τοῦ Πατούσα (1710) ● ΟΛΓΑ ΚΑΤΣΙΑΡΔΗ: Ὁ Ρήγας Φεραῖος. Νέα στοιχεῖα ἀπὸ τὰ ἀρχεῖα τῆς Τεργέστης ● ΠΡ. ΠΑΠΑΣΤΡΑΤΗΣ: Στρατιωτικὴ συμφωνία Βρεταννίας - Ἑλλάδας (9 Μαρτίου 1942) ● Η. FLEISCHER: Ἀντίποινα τῶν γερμανικῶν δυνάμεων Κατοχῆς στὴν Ἑλλάδα 1941 - 1944 ● ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ 1976

ΑΘΗΝΑ 1978 - 1979

ΣΧΟΛΙΟ ΣΤΗ «ΔΕΥΤΕΡΗ» ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑΣ ΤΟΥ ΠΑΤΟΥΣΑ (1710)

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ Ε. ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ

doi: 10.12681/mnimon.209

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ Τ. Ε. (1979). ΣΧΟΛΙΟ ΣΤΗ «ΔΕΥΤΕΡΗ» ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑΣ ΤΟΥ ΠΑΤΟΥΣΑ (1710). *Μνήμων*, *7*, 144–150. https://doi.org/10.12681/mnimon.209

ΣΧΟΛΙΟ ΣΤΗ «ΔΕΥΤΕΡΗ» ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑΣ ΤΟΥ ΠΑΤΟΥΣΑ (1710)

Ἡ Ἐγκυκλοπαιδεία Φιλολογικὴ τοῦ Ἰω. Πατούσα, τετράτομο ἀνθολόγιο ἀρχαίων καὶ μεταγενέστερων κειμένων, ποὺ πρωτοεκδόθηκε στὴ Βενετία τὸ 1710, μετὰ ἀπὸ ἑφτάχρονη διδασκαλία τοῦ ἀνθολόγου στὴ Φλαγγίνειο σχολή [1], ἀποδείχτηκε περιζήτητο σχολικὸ ἐγχειρίδιο ὅπως τὸ μαρτυροῦν οἱ πολλές του ἐκδόσεις, οἱ ἀντιγραφές του σὲ χειρόγραφα καὶ οἱ θετικὲς γνῶμες μαθητῶν καὶ δασκάλων[2]. Καὶ ὅταν, ὕστερα ἀπὸ ἕναν αἰώνα σχεδὸν ζωή, ἀμφισβητήθηκε ἡ ἀξία της μέσα σ' ἕνα πνεῦμα γενικότερης πολεμικῆς κατὰ τοῦ παιδευτικοῦ συστήματος τῶν γραμματικῶν (Ἀδ. Κοραῆς, 1805) [3], ποὺ ἡ Ἐγκυκλοπαίδεια ἀποτελοῦσε συμπλήρωμά τους, καὶ ὅταν ἀκόμα συντάχτηκαν «ἀντίπαλα» σχολικὰ ἐγχειρίδια (Κομμητᾶς 1812, Παπαευθυμίου 1812, Φαρμακίδης 1815) [4], ἡ Ἐγκυκλοπαίδεια τοῦ Πατούσα δὲν ἔπαψε νὰ ἐκδίδεται καὶ νὰ χρησιμοποιεῖται.

---

1. Ἀθανάσιος Ε. Καραθανάσης, Ἡ Φλαγγίνειος σχολὴ τῆς Βενετίας, Θεσσαλονίκη 1975 σ. 114 - 117, 187 - 189, 338. Ὁ ἴδιος (ἐπιμέλεια) Ἄνθη Εὐλαβείας, Ἀθήνα «Ἑρμῆς» 1978 σ. οε΄- οζ΄.

2. *«Ἡρόδοτον μήτε εἶχον, μήτε ἔχω. Καὶ τοῦτο δεῖγμα ὄχι ἴσως τῆς πρὸς τὰς μούσας ἀνεραστίας μου, ὅσον τῆς τύχης μου, ἥτις ἂς ἔχῃ χάριν καὶ ὡστόσον, ὁποῦ ηὐδόκησε μὲ τόσην πενίαν νὰ σπουδάσω αὐτὸ ὁποῦ φαίνομαι, εἰς τοὺς τόμους, τῆς ἐγκυκλοπαιδείας τοῦ Πατούσα»* Γεώργιος δάσκαλος Φαρσάλων, 25 Σεπτεμβρίου 1819. (Ἰωάννου Οἰκονόμου Λαρισσαίου, Ἐπιστολαὶ διαφόρων (1759 - 1824), Ἐπιμέλεια Γιάνης Α. Ἀντωνιάδης - Μ. Μ. Παπαϊωάννου, Ἀθήνα 1964 σ. 377).

3. Ἀδαμάντιος Κοραῆς, Πρόδρομος Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης, Παρίσι 1805, σ. ια - ρμδ.

4. Στέφανος Κομμητᾶς, Ἐγκυκλοπαιδεία ἑλληνικῶν μαθημάτων, Βιέννη 1812 - 14, τόμοι 11. Βασίλειος Π. Π. Εὐθυμίου, Στοιχεῖα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, Βιέννη 1812 - 13, τόμοι 4. F. Jacobs - Θ. Φαρμακίδης, Στοιχεῖα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, Βιέννη 1815 - 18, τόμοι 4. Στὸν πρόλογο τοῦ α΄ τόμου σημειώνει ὁ Φαρμακίδης: *«Ἀπὸ τὰ 1710, καθ' ὃν καιρὸν ὁ ἐξ Ἀθηνῶν Ἰωάννης ὁ Πατούσας μαθὼν τοὺς περὶ τὰ Ἑλληνικὰ φιλομαθοῦντας ἐστερεῖσθαι πάντων, ὀλίγου δεῖν, τῶν ἀναγκαίων βιβλίων πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σπουδαζομένου, καὶ θέλων νὰ θεραπεύσῃ ὁπωσοῦν τὸ κακὸν τοῦτο ἔκαμε καὶ ἐξέδωκε πρώτην φορὰν τὴν εἰς ὅλους τοὺς καὶ ὀλίγον τὴν Ἑλληνικὴν γλώσσαν διδαχθέντας γνωστὴν τετράτομον Ἐγκυκλοπαιδείαν...».*

Τὰ ἴδια χρόνια ἐμφανίζονται καὶ κριτικότερες τοποθετήσεις ἀπέναντι στὴν Ἐγκυκλοπαίδεια, π.χ. «Ἑρμῆς ὁ Λόγιος» 1817 σ. 85, 1819 σ. 389. Οἱ μεταγενέστεροι ἱστορικοὶ θὰ γίνουν αὐστηρότεροι, λιγότερο ὁ Γ. Γ. Παπαδόπουλος, Ἔκθεσις περὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐκπαιδευτηρίου... Λόγος περὶ τῶν Προγενεστέρων Ἑλληνικῶν σχολείων, Ἀθήνα 1857 σ. 4 καὶ ὁ Δ. Θερειανός, Ἀδαμάντιος Κοραῆς τ. Α΄, Τεργέστη 1889, σ. 83: *«Ὁ Πατούσας διὰ τῆς Ἐγκυκλοπαιδείας του ὤρεξε χεῖρα βοηθὸν εἰς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἀλλ' ὡς ἱερεὺς ὑπέτασσε τὴν φιλολογίαν εἰς τὴν θεολογίαν ὅπως ἔπραττον καὶ ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ οἱ ἀριστεῖς τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας. [...] Ἡ χρονολογικὴ μόνον κατάταξις καὶ ἐκλογὴ ἐμποιοῦσι φρίκην».*

Ψηφιοποιήθηκε από τη Βιβλιοθήκη του Ιονίου Πανεπιστημίου
Με την άδεια της Εταιρείας Μελέτης Νέου Ελληνισμού

Τῆς Ἐγκυκλοπαίδειας τοῦ Πατούσα μᾶς εἶναι γνωστές 19 ἐκδόσεις[5]: 1710, 1741, 1744, 1758, 1778, 1780, 1795, 1802, 1804, 1805, 1811, 1811-14, 1813, 1817, 1819 (τρεῖς ἐκδόσεις), 1829, 1839. Στὸν Κατάλογο τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἁγίας Λαύρας Καλαβρύτων[6], ποὺ κυκλοφόρησε πρόσφατα, βιβλιογραφεῖται ὁ Δ' τόμος μιᾶς ἄλλης ἔκδοσης ποὺ βγῆκε ἀπὸ τὸν ἴδιο τυπογράφο, τὸν ἴδιο χρόνο, 1710. Σημειώνω ἐδῶ τὶς περιγραφὲς τῆς πρώτης καὶ τῆς «δεύτερης» ἔκδοσης, ἐνῶ στὴ σ. 147, εἰκόνες 1,2, βρίσκονται ἀντίστοιχα φωτογραφίες τῶν τίτλων τους.

Ἐγκυκλοπαίδεια Φιλολογική. Εἰς τέσσαρας τόμους διῃρημένη, πρὸς χρῆσιν τῶν φιλολόγων καὶ φιλομαθῶν τῆς ἑλληνικῆς γλώττης συναρμοσθεῖσα, προσφωνηθεῖσα δὲ τῷ Ἐκλαμπροτάτῳ καὶ Ἐνδοξοτάτῳ Κόμητι, φιλοσοφίας τε καὶ ἰατρικῆς Διδασκάλῳ Ἐξοχωτάτῳ Κυρίῳ Σπυρίδωνι τῷ Περουλίῳ, εὐπατρίδι Ἀθηνῶν, παρὰ τοῦ ἐν Ἱερεῦσιν Αἰδεσιμωτάτου καὶ Λογιωτάτου Ἰωάννου Πατούσα, τοῦ ἐξ Ἀθηνῶν, Φιλοσοφίας καὶ ἱερᾶς Θεο-

5. Ὅλες οἱ ἐκδόσεις στὴ Βενετία ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ 1811 - 14 ποὺ βγῆκε στὴν Πετρούπολη καὶ εἶναι γνωστοὶ ὁ Α' καὶ ὁ Β' τόμος της. Ἡ ἔκδοση τοῦ 1741 παραγγέλθηκε ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία τῆς Νεαπόλεως. Ὅλων τῶν ἐκδόσεων γνωρίζουμε πλήρεις σειρὲς ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Β' τόμο τῆς ἔκδοσης τοῦ 1813: σὲ δύο δεμένες σειρὲς ποὺ ὑπάρχουν στὸ Ἑλληνικὸ Ἰνστιτοῦτο Βενετίας ὁ τόμος αὐτὸς ἔχει ἀναπληρωθεῖ μὲ ἀντίστοιχο τόμο τῆς ἔκδοσης τοῦ 1819. Ἴσως δὲν κυκλοφόρησε.

1710	Σάρος	:	Legrand 18 αἰ.	ἀρ. 64 καὶ
			Λαδᾶς - Χατζηδῆμος 18 αἰ. τ. Α'	ἀρ. 2
1741	F. Pitteri	:	Legrand 18 αἰ.	ἀρ. 284
1744	Βόρτολης	:	Legrand 18 αἰ.	ἀρ. 314
1758	Βόρτολης	:	Λαδᾶς - Χατζηδῆμος 18 αἰ. τ. Α'	ἀρ. 77
1778	Σάρος	:	Legrand 18 αἰ.	ἀρ. 914.
1780	Γλυκὴς	:	Legrand 18 αἰ.	ἀρ. 996
1795	Γλυκὴς	:	Λαδᾶς - Χατζηδῆμος 1791 - 1795	ἀρ. 212
1802	Γλυκὴς	:	Γκίνης - Μέξας	ἀρ. 117
1804	Γλυκὴς	:	Γκίνης - Μέξας	ἀρ. 251
1805	Θεοδοσίου	:	Γκίνης - Μέξας	ἀρ. 332
1811	Γλυκὴς	:	Γκίνης - Μέξας	ἀρ. 632
1811 - 14	Πετρούπολη	:	Γκίνης - Μέξας	ἀρ. 633, 805
1813	Γλυκὴς	:	Γκίνης - Μέξας	ἀρ. 753
1817	Γλυκὴς	:	Γκίνης - Μέξας	ἀρ. 964
1819	Γλυκὴς	:	Γκίνης - Μέξας	ἀρ. 1151
1819	(δύο ἐκδόσεις) [Γλυκής]	:	Λαδᾶς - Χατζηδῆμος, ὅ.π.	
1829	Γλυκὴς	:	Γκίνης - Μέξας	ἀρ. 1848
1839	Φοῖνιξ	:	Γκίνης - Μέξας	ἀρ. 3116

Τὴν Ἐγκυκλοπαίδεια ἀναγράφουν οἱ κατάλογοι ἐκδοτῶν καὶ βιβλιοπωλῶν ὡς τὸ τέλος τοῦ 19ου αἰ.

6. Δ ή μ η τ ρ α Π ι κ ρ α μ έ ν ο υ - Β ά ρ φ η, Ἁγία Λαύρα Καλαβρύτων. Β' Ἡ Βιβλιοθήκη τῆς Μονῆς 1. Κατάλογος ἐντύπων (1502 - 1943), Ἀθήνα, Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν/Ε.Ι.Ε. ἀρ. 22, 1978 σ. 207.

Ψηφιοποιήθηκε από τη Βιβλιοθήκη του Ιονίου Πανεπιστημίου
Με την άδεια της Εταιρείας Μελέτης Νέου Ελληνισμού

λογίας Διδασκάλου, καὶ τοῦ ἐν ταῖς κλειναῖς Ἐνετίαις Φλαγγινιανοῦ Ἑλληνομουσείου Γυμνασιάρχου· ὑφ' οὗ καὶ συνελέχθη. Τόμος Τέταρτος. Ἐνετίησιν, ᾳ ψ ι΄. Παρὰ Νικολάῳ τῷ Σάρῳ. Con Licenza de' Superiori, et Privilegio.

8ο 2 φ. χ. ἀρ. + σ. 416

Ἐγκυκλοπαιδεία φιλολογικὴ εἰς Τέσσαρας Τόμους διῃρημένη, πρὸς χρῆσιν τῶν φιλολόγων καὶ φιλομαθῶν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώττης συναρμοσθεῖσα, Καὶ ἐκ διαφόρων Λόγων, Ἐπιστολῶν, καὶ Ποιημάτων τῶν Ἐπισημοτέρων Ἁγίων Πατέρων, καὶ Ἱερῶν Διδασκάλων, καὶ ἐθνικῶν Ρητόρων καὶ Ποιητῶν συλλεχθεῖσα, Νεωστὶ δὲ τὸ πρῶτον μετὰ πλείστης ἀκριβείας τε καὶ διορθώσεως ἐκδοθεῖσα. Τόμος τέταρτος. Ἐνετίῃσιν, αψι΄. Παρὰ Νικολάῳ τῷ Σάρῳ. Con Licenza de' Superiori, et Privilegio.

8ο 2 φ. χ. ἀρ. + σ. 416

Σημειώνω ἐπίσης μιὰ λεπτομερέστερη συγκριτικὴ περιγραφὴ τῶν δύο ἐκδόσεων (τόμος Δ΄):

φ. 1 : σελίδα τίτλου (διαφορετικοῦ) καὶ στὶς δύο ἐκδόσεις.

φ. 1^{v} : σελίδα λευκὴ καὶ στὶς δύο ἐκδόσεις.

φ. 2^{r} : Α΄ ἔκδοση: *Εἰς τὸν Τόμον τῶν ποιητῶν Ἐπίγραμμα* [ὑπογράφει :] *Ὁ Ἱερεῦένσιν ἐλάχιστος Λιβέριος Κολέτης Ἀθηναῖος.* Β΄ ἔκδοση : *Ἔλεγχος τῶν ἐν τῷ δ΄ Τόμῳ περιεχομένων.*

φ. 2^{v} : Α΄ ἔκδοση: *Ἔλεγχος τῶν ἐν τῷ δ΄ Τόμῳ περιεχομένων.* Β΄ ἔκδοση: σελίδα λευκή.

σ. 1 - 412 [= 416] καὶ στὶς δύο ἐκδόσεις πανομοιότυπες μὲ ἐπανάληψη καὶ τῶν τυπογραφικῶν λαθῶν· π.χ. στὴ σελιδαρίθμηση: 36, 73 καὶ 411, 416 καὶ 415, 412.

Ἔχουμε λοιπὸν καὶ ἐδῶ ἐπανάληψη τῆς «συνήθειας» τῶν ἐκδοτῶν ποὺ ὀνομάστηκε τεχνητὸς ἐκσυγχρονισμὸς τῶν ἐκδόσεων [7]: μποροῦμε νὰ φανταστοῦμε ὅτι κάποια στιγμὴ ἀπὸ τὰ ἀδιάθετα σώματα τῆς Ἐγκυκλοπαίδειας τοῦ Πατούσα ἀφαιρέθηκαν τὰ δύο πρῶτα φύλλα, τυπώθηκαν ἄλλα γιὰ ἀντικατάστασή τους καὶ δέθηκαν μὲ τὸ παλιὸ σῶμα.

Οἱ οὐσιαστικὲς ἀλλαγὲς ποὺ ἔφερε ὁ «τεχνητὸς ἐκσυγχρονισμὸς» εἶναι: 1) ἀπαλείφτηκε ἀπὸ τὸν τίτλο τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα Ἰω. Πατούσα καὶ ἡ ἀφιέρωση στὸ Σπυρίδωνα Περούλη. 2) Ἀφαιρέθηκε τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Λιβέριου Κολέτη 3) Ἀντίθετα, διατηρήθηκε ἡ χρονολογία 1710 καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἐκδότη Ν. Σάρου, προστέθηκε μάλιστα καὶ τὸ σῆμα του στὸν τίτλο ποὺ

7. Φ ί λ ι π π ο ς Ἠ. Ἠ λ ι ο ύ, Προσθῆκες στὴν Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία Α΄ Τὰ βιβλιογραφικὰ κατάλοιπα τοῦ E. Legrand καὶ τοῦ H. Pernot, Ἀθήνα 1973 σ. 25 - 27. Πβ. καὶ Τ. Ε. Σ κ λ α β ε ν ί τ η ς, Προσθῆκες στὴν Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία (1536-1799), *Θησαυρίσματα* 14 (1977) 138, 148.

Ψηφιοποιήθηκε από τη Βιβλιοθήκη του Ιονίου Πανεπιστημίου
Με την άδεια της Εταιρείας Μελέτης Νέου Ελληνισμού

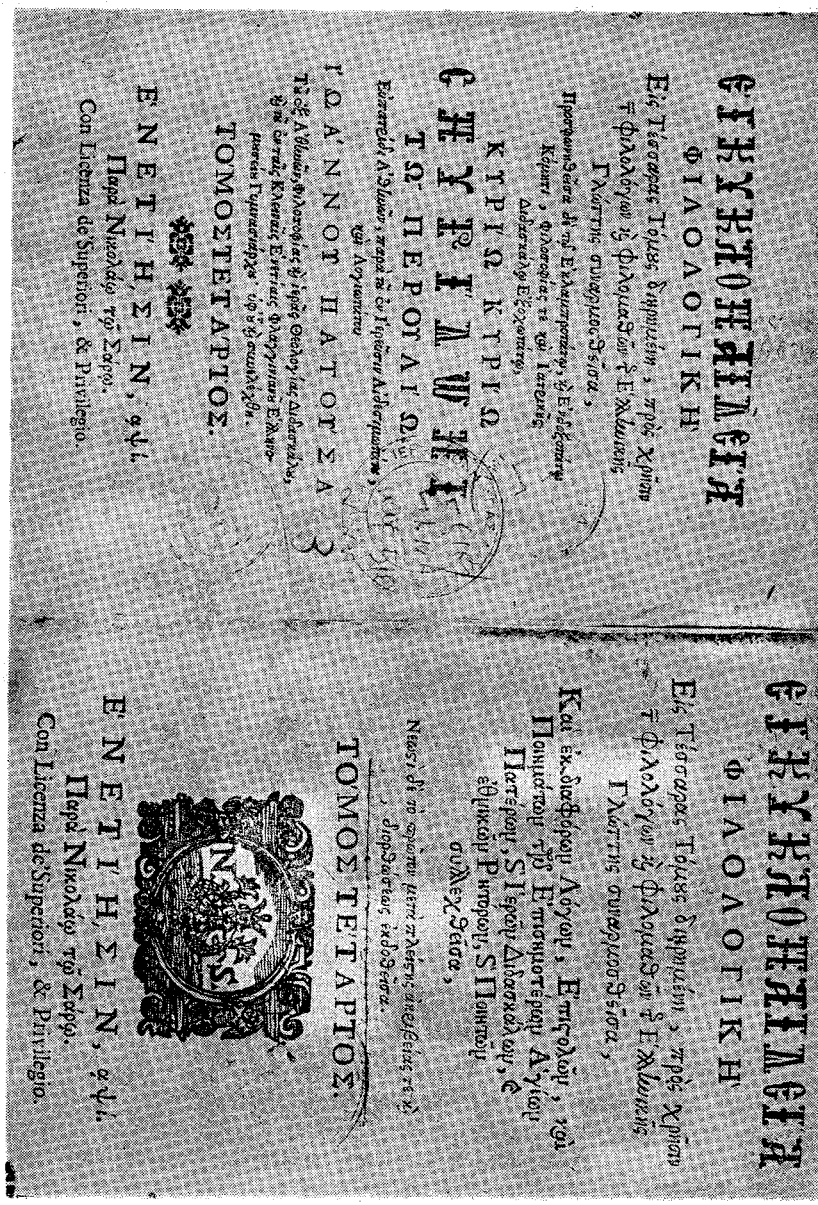

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ

Εἰς Τέσσαρας Τόμους διηρημένη, πρὸς χρῆσιν
τῶν φιλολόγων καὶ φιλομαθῶν Ἑλλήνων

Γλώττης συναγωγὸν θεῖσα,

Προστιθεῖσα δὲ τῷ Ἑλληνικῷ, καὶ Ἑλληνιστῷ,
Κρίσει, Φιλοσοφίας τε καὶ Ἰατρικῆς
Διδασκάλῳ Ἐξόχῳ πάνυ.

ΚΤΡΙΩ ΚΤΡΙΩ

ΦΗΥΗΤΙΛΩΨΗΤΙ

ΤΩ ΠΕΡΟΛΙΩ

Ἐκδοτεῖσι Λ'Ιδίοις, παρὰ τὸ Γίρδιον Λιβεριστῶν,
καὶ Λ'γωνίστου

ΓΩΑΝΝΟΥ ΠΑΤΟΥΣΑ

Τῶν ἐν Ἀθήναις Φιλοσοφίας τε καὶ Ἱερᾶς Θεολογίας Διδασκάλου,
Ἐν τῷ Σατραῖ Κλεινῷ, Ἐπιτρόπου τῆς Φλωρεντινῶν Ἑλληνικῆς
Γυμνασιαρχίας, καὶ Ἐξεταστοῦ.

ΤΟΜΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ.

ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ, αψλ.

Παρὰ Νικολάῳ τῷ Σαρῷ.

Con Licenza de' Superiori, & Privilegio.

Εἰκ. 1. Ὁ τίτλος τῆς πρώτης ἔκδοσης

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ

Εἰς Τέσσαρας Τόμους διηρημένη, πρὸς χρῆσιν
τῶν φιλολόγων καὶ φιλομαθῶν Ἑλλήνων

Γλώττης συναγωγὸν θεῖσα,

Καὶ ἐκ διαφόρων Λόγων, Ἐπιγολῶν, καὶ
Πανηγυρικῶν τῶν Ἐπισημοτέρων Ἀγίων
Πατέρων, Ἱερῶν Διδασκάλων, καὶ
Ἠθικῶν Ῥητόρων, Πανηγυρικῶν
συλλεχθεῖσα,

Νεωστὶ δὲ καὶ πολλὰ κατὰ πλείστας ἀκριβείας τε καὶ
Διορθώσεις ἐπιδιωθεῖσα.

ΤΟΜΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ.

ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ, αψλ.

Παρὰ Νικολάῳ τῷ Σαρῷ.

Con Licenza de' Superiori, & Privilegio.

Εἰκ. 2. Ὁ τίτλος τῆς «δεύτερης» ἔκδοσης

Ψηφιοποιήθηκε από τη Βιβλιοθήκη του Ιονίου Πανεπιστημίου
Με την άδεια της Εταιρείας Μελέτης Νέου Ελληνισμού

μαζὶ μὲ ἑπτὰ νέες σειρὲς κείμενο κάλυψαν τὸ κενὸ ποὺ δημιούργησαν οἱ παραπάνω ἀπαλείψεις: ὁ ὅρος τεχνητὸς ἐκσυγχρονισμὸς τροποποιεῖται γιὰ τὴν περίπτωσή μας σὲ «τεχνητὴ ἀνακαίνιση». Ἀνακαινίστηκε βέβαια ἡ πληρέστερη πρώτη ἔκδοση μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Πατούσα ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὰ ἔγγραφα γιὰ τὴν ἄδεια ἔκδοσής της (2 καὶ 4 Δεκεμβρίου 1709).

Τὸ βιβλίο στὴν ἀνακαίνισή του θέλησαν νὰ γίνει ἀπρόσωπο: θυσιάστηκαν ἡ ἀφιέρωση στὸν Περούλη, τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Κολέτη ἀκόμα καὶ τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα Ἰω. Πατούσα. Θέλησαν ἀκόμα νὰ δείχνει μὲ σαφήνεια, ἀπὸ τὸν τίτλο, τὰ περιεχόμενά του: Λόγοι, ἐπιστολές, ποιήματα τῶν ἐπισημοτέρων ἁγίων Πατέρων καὶ ἱερῶν διδασκάλων καὶ ἐθνικῶν ρητόρων καὶ ποιητῶν.

Ἀναζητώντας ἐξηγήσεις γιὰ τὶς παραπάνω μεταβολὲς ἂς ψηλαφήσουμε τὰ γεγονότα στὸ χῶρο καὶ στὸ χρόνο ποὺ γεννήθηκε καὶ κυκλοφόρησε τὸ βιβλίο (Βενετία 1708-1713) [8].

Αὔγουστος-τέλος 1708: Ἄνθη Εὐλαβείας.

Φεβρουάριος 1709: Καθολικὴ ὁμολογία πίστεως τοῦ Μελέτιου Τυπάλδου καὶ τῶν ὀρθοδόξων ἐφημερίων τῆς Βενετίας παρὰ τὶς ἀντιδράσεις τῆς Ἑλληνικῆς Ἀδελφότητας.

(Ἀρχὲς) 1710: Ἐγκυκλοπαιδεία Φιλολογική.

10 Ἰουνίου 1712: Καταδίκη τοῦ Μελέτιου Τυπάλδου ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο.

11 Νοεμβρίου 1712: Θάνατος Ἰω. Πατούσα.

6 Μαΐου 1713: Θάνατος Μελέτιου Τυπάλδου.

Ἡ Ἐγκυκλοπαίδεια ἦταν τὸ βιβλίο ποὺ συντάχτηκε τὴν κορυφαία σὲ ἔξαρση ὥρα τοῦ πνευματικοῦ κύκλου τῶν ἀνθρώπων ποὺ ζοῦσαν γύρω στὸ Φλαγγινιανὸ καὶ τὸν Τυπάλδο καὶ ἐκφράστηκε μὲ τὰ «Ἄνθη Εὐλαβείας», ἀλλὰ καὶ παράλληλα μὲ τὴν κορύφωση τῆς κρίσης, ποὺ δὲ φαίνεται νάναι μόνο θρησκευτική, στὴν Ἑλληνικὴ Ἀδελφότητα τῆς Βενετίας [9]. Ὅταν αὐτὴ ἡ κρίση θὰ ξεσπάσει καὶ θὰ κριθεῖ δὲν θὰ εἶναι χωρὶς ἐπιπτώσεις γιὰ τὸ συγγραφέα καὶ τοὺς συντελεστὲς τοῦ βιβλίου (Ἰω. Πατούσας, Γ. Πατούσας, Λ. Κολέτης, Ἀντ. Στρατηγὸς) ποὺ ἀνήκουν ὅλοι στὸν κύκλο τοῦ Τυπάλδου. Καὶ ὅταν μιλᾶμε γιὰ ἐπιπτώσεις, πρέπει νὰ σκεφτόμαστε τὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως (καὶ τῶν Ἱεροσολύμων, αὐτὴ τὴν ἐποχὴ) μὲ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ πείθει καὶ τὶς δυνάμεις ποὺ κινεῖ.

---

8. Ἰωάννης Βελούδης, Ἑλλήνων Ὀρθοδόξων ἀποικία ἐν Βενετίᾳ. Βενετία [2]1893 σ. 87 - 89. Τὴν ὑπόλοιπη βιβλιογραφία: Μ. Ι. Μανούσακας, Βιβλιογραφία τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Βενετίας Μέρος Α΄: Γενικά, *Θησαυρίσματα* 10 (1973) 7 - 87 καὶ Καραθανάσης ὅ.π.

9. Κ. Θ. Δημαρᾶς, Εἰσαγωγικὰ στὴν μελέτη τῆς συλλογῆς «Ἄνθη Εὐλαβείας», *«Μνημόσυνον Σοφίας Ἀντωνιάδη»*, Βενετία 1974 σ. 346 - 349.

Ψηφιοποιήθηκε από τη Βιβλιοθήκη του Ιονίου Πανεπιστημίου
Με την άδεια της Εταιρείας Μελέτης Νέου Ελληνισμού

Ἡ πατριαρχικὴ καταδίκη τοῦ Μελέτιου Τυπάλδου καὶ τῶν ἀνθρώπων του δὲν ἔφερε τέτοιες ἀνατροπὲς ποὺ νὰ δικαιολογοῦν ἀπαγορεύσεις καὶ διώξεις στὴ Βενετία: στὸ Φλαγγινιανό, στὴν Ἐκκλησία καὶ στὰ τυπογραφεῖα οἱ ἴδιοι ἄνθρωποι σχεδὸν παραμένουν παρόλο ποὺ ἡ καταδίκη ἀπαιτοῦσε παραμερισμὸ τῶν φιλοδυτικῶν [10].

Ἀντίθετα ὁ ἐμπορικὰ εὐαίσθητος τυπογράφος, ποὺ γνώριζε ὅτι ἂν ὁ πατριαρχικὸς ἀφορισμὸς δὲν ἦταν τόσο δραστικὸς στὴ Βενετία, ἴσως νὰ ἦταν ἀποτελεσματικότερος στοὺς πιστοὺς ὀρθόδοξους τῆς Ἀνατολῆς, ὅπου καὶ οἱ ἀγοραστὲς τῶν βιβλίων του, φαίνεται ὅτι προσαρμόστηκε στὶς ἀπαιτήσεις τῆς πατριαρχικῆς καταδίκης, γι' αὐτὸ καὶ ἀφαίρεσε τὰ ὀνόματα ποὺ καὶ ἀπὸ μόνα τους θὰ κινοῦσαν ὑποψίες κακοδοξίας γιὰ ἕνα σχολικὸ βιβλίο, μέσα σ' ἕνα κλίμα, ποὺ κάθε ἄλλο παρὰ ἀπαλλαγμένο ἀπὸ προκαταλήψεις καὶ φανατισμοὺς ἦταν.

Τρία χρόνια μετὰ τὴν ἔκδοση τοῦ βιβλίου μόνο ὁ Γ. Πατούσας [11] βρίσκεται στὴ Βενετία· ἀπὸ τοὺς ἄλλους συντελεστὲς τῆς Ἐγκυκλοπαίδειας ὁ Λ. Κολέτης καὶ ὁ Ἀντ. Στρατηγὸς ἔχουν φύγει· ὁ συγγραφέας-ἀνθολόγος Ἰω. Πατούσας πεθαίνει στὶς 11 Νοεμβρίου 1712 [12], τὸ ἴδιο καὶ ὁ Μελέτιος

---

10. Τὸ δείχνουν οἱ κατάλογοι τῶν δασκάλων τοῦ Φλαγγινιανοῦ, τῶν ἐφημερίων τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τῶν συντελεστῶν τῶν ἑλληνικῶν ἐκδόσεων· ἀκόμη ἡ συλλογὴ *Graeciae obsequia* (1716), ὅπου ἔπαινοι γιὰ τὸ Μελέτιο Τυπάλδο. Ἀπὸ ἄλλη κατεύθυνση ὁ Γ. Τραπεζούντιος παραπονεῖται στὸ Χρύσανθο Ἱεροσολύμων (1712) ὅτι οἱ τυπαλδικοὶ τὸν ἀποκλείουν ἀπὸ τυπογραφικὲς ἐργασίες. Ὁ Φραγκίσκος Μηνιάτης (1717) παραπονεῖται ὅτι λογοκρίθηκαν οἱ *«Διδαχὲς»* τοῦ γιοῦ του Ἠλία Μηνιάτη (Βενετία 1717) ἐνῶ δὲ δόθηκε ἄδεια νὰ ἐκδοθεῖ ἡ *«Πέτρα Σκανδάλου»* ἀπὸ *«τοὺς νεοτερικοὺς ἀρνητὰς καὶ ὀπαδοὺς τοῦ ἐν δυστυχῇ τῇ λήξει ἀμελετήτου Τ(υπάλδου)»*. (Μ. Γεδεών, Τυπάλδου -Στάη συμμορία (1668 - 1712), *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* 33 (1913), καὶ αὐτοτελῶς Κωνσταντινούπολη 1913 σ. 59 - 60). Οἱ μαρτυρίες αὐτὲς δείχνουν τὴν ἔνταση ποὺ συνέχισε νὰ ὑπάρχει μετὰ τὴν καταδίκη τοῦ Τυπάλδου. Ἡ τελευταία μαρτυρία παρουσιάζει προβληματικὲς τὶς σχέσεις Ἠλία Μηνιάτη - Μελέτιου Τυπάλδου ἀλλὰ καὶ ἰδιαίτερο πρόβλημα Μηνιάτη, ποὺ ἂν τὸ 1717 φαίνεται νὰ λογοκρίνεται γιὰ τὴν «ὀρθοδοξία» του, 142 χρόνια μετὰ θὰ λογοκριθεῖ γιὰ τὶς δυτικῆς ἐπίδρασης «κακοδοξίες» του: τὸ πρόβλημα ἔθεσε σφαιρικὰ ὁ Κ. Θ. Δημαρᾶς, ὅ.π. σ. 345.

11. Μεταγενέστερες μαρτυρίες ἀπὸ τὴ Βενετία μιλοῦν γι' αὐτὸν μὲ περιφρόνηση, ποὺ ἴσως νὰ μὴν εἶναι ἄσχετη καὶ ἀπὸ τὴ θρησκευτικὴ προκατάληψη: 1742 - 1751 ὁ Ἰωάννης Πρίγκος (Β. Σκουβαρᾶς, Ἰωάννης Πρίγκος, Ἀθήνα 1964 σ. 34) καὶ ὁ Νικόλαος Καραϊωάννης ποὺ σημειώνει «ἀνάθεμα» δίπλα στὸ ὄνομα τοῦ Γ. Πατούσα στὸν κατάλογο συνδρομητῶν τοῦ βιβλίου *Ὁδὸς Μαθηματικῆς* τοῦ Μπαλάνου Βασιλόπουλου, Βενετία 1749 (ἀντίτυπο Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βενετίας)· πβ. καὶ Ἀθ. Ε. Καραθανάσης, Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ρητορικὴ στὸν Ἅγιο Γεώργιο Βενετίας, *Θησαυρίσματα* 9 (1972) 166.

12. *«Δύο τῶν ἀνατροπέων τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἐπέθαναν, ὁ ἕνας εἰς τὸ σπίτι του ὡσὰν ἀμετανόητος, ὁ ἄλλος, ἤγουν Ἰωάννης Πατούσας Ἀθηναῖος καθηγητὴς τοῦ Φλαγγινιανοῦ ἑλληνομουσείου μέσα εἰς ἕνα καπηλεῖον ἐν πόλει λεγομένῃ Κένεδα τοῦ Φριου-*

Ψηφιοποιήθηκε από τη Βιβλιοθήκη του Ιονίου Πανεπιστημίου
Με την άδεια της Εταιρείας Μελέτης Νέου Ελληνισμού

Τυπάλδος στὶς 6 Μαΐου 1713. Ὑποθέτω ἀπὸ τὸ 1713 τὸ χρόνο πρόσφορο γιὰ νὰ τοποθετήσουμε τὴν «τεχνητὴ ἀνακαίνιση» τῆς Ἐγκυκλοπαίδειας. Τὸ 1720 φαίνεται νάχει περάσει ὁ ἀνακαινισμένος τίτλος της στὸν κατάλογο τοῦ τυπογράφου [13].

Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν / Ε.Ι.Ε ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ Ε. ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ

Ο ΡΗΓΑΣ ΦΕΡΑΙΟΣ
ΝΕΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΠΟ ΤΑ ΑΡΧΕΙΑ ΤΗΣ ΤΕΡΓΕΣΤΗΣ

Ἀπὸ τὶς μελέτες ποὺ ὥς τώρα ἔχουν γραφεῖ γιὰ τὸν Ρήγα Βελεστινλὴ δὲν φαίνεται νὰ ἔχει γίνει συστηματικὴ ἔρευνα στὰ ἀρχεῖα τῆς Τεργέστης, τῆς πόλης ὅπου ἔγινε ἡ σύλληψή του στὶς 19 Δεκεμβρίου 1797 [1].

Στὸ Archivio Diplomatico di Trieste καὶ συγκεκριμένα στὸν φάκελο "Atti di Polizia Segreta 1797" βρέθηκαν δύο ἔγγραφα, γιὰ τὰ ὁποῖα θὰ γίνει

λίου, ὥστε ὁποῦ, ὑποβάλλει ὁ ἅγιος μεγαλομάρτυς ἐκδικεῖται τοὺς ἐχθροὺς τοῦ ναοῦ του» Ἔτσι γράφει στὶς 25 Μαΐου 1713 ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη ὁ Δ. Νοταρᾶς στὸ Χρύσανθο Ἱεροσολύμων. Πηγή του γράμμα τοῦ Ν. Κομνηνοῦ-Παπαδόπουλου ἀπὸ τὴν Πάδοβα (Μ. Γεδεών, *Ἀρχεῖον Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας* τ. Α' 1911 σ. 133 - 136).

13. Κατάλογος Σάρου - Βόρτολη, Βενετία 1720: Φ. Ἠλιού, Προσθῆκες Α' ὅ.π. σ. 146. Ἡ ἀναγραφή, ἀναλυτικὴ ἀλλὰ χωρὶς ὄνομα συγγραφέα, εἶναι τεκμήριο γιὰ νὰ ὑποστηριχτεῖ ὅτι ἀναφέρεται στὴν ἀνακαινισμένη ἔκδοση. Τὸ βιβλίο σημειώνεται πολὺ συνοπτικὰ καὶ στοὺς ἑπόμενους γνωστοὺς καταλόγους Σάρου - Βόρτολη ὡς τὸ 1744 ποὺ ἔχουμε τὴν ἑπόμενη ἔκδοσή τους, πλήρη ἀνατύπωση τῆς ἀρχικῆς πρώτης ἔκδοσης τοῦ 1710, ὅπως δηλώνεται ρητὰ καὶ στὴν τυπωμένη ἄδεια ἔκδοσής της (16 Σεπτεμβρίου 1743).

1. Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ πὼς παρὰ τὸν σημαντικὸ ρόλο ποὺ διαδραμάτισε ἡ Τεργέστη στὴν ὅλη ὑπόθεση, δὲν μποροῦμε νὰ μιλᾶμε γιὰ εὕρεση πλούσιων νέων στοιχείων. Φαίνεται πὼς ὁ ὄγκος τῶν ἐγγράφων διαβιβάστηκε στὴ Βιέννη, ὅπως μπορεῖ νὰ συμπεράνει κανεὶς ἀπὸ τὰ ἔγγραφα ποὺ κυρίως ἔχουν δημοσιευθεῖ ἀπὸ τούς: Ε. Legrand καὶ Σπ. Λάμπρο, Ἀνέκδοτα ἔγγραφα ἐξαχθέντα καὶ δημοσιευθέντα ὑπὸ Αἰμ. Λεγράνδ μετὰ μεταφράσεως ἑλληνικῆς ὑπὸ Σπυρ. Λάμπρου, Ἀθ. 1891 (στὸ ἑξῆς: Legrand - Λάμπρος) καὶ Κ. Ἄμαντο, Ἀνέκδοτα ἔγγραφα περὶ Ρήγα Βελεστινλῆ, Ἀθ. 1930. Γιὰ μιὰ κάπως διεξοδικὴ βιβλιογραφία γιὰ τὸν Ρήγα Βελεστινλὴ βλ. A. Manessis, L'activité les projets politiques d'un patriote grec dans les Balkans vers la fin du XVIIIs., Balkan Studies, Γ (1962) 78 - 79 σημ. 9 καὶ κυρίως Λ. Βρανούσης, Ρήγας, Βασ. Βιβλιοθήκη ἀρ. 10, Ἀθ. 1953.

Στὸ Archivio di Stato di Trieste καμιὰ ἔνδειξη γιὰ τὸ πέρασμα τοῦ Ρήγα ἀπὸ τὴν Τεργέστη δὲν ἔμεινε, ἀπ' ὅσο μπόρεσα νὰ διαπιστώσω. Πολὺ πιὸ φυσικὸ ἦταν νὰ μὴν ὑπάρχει κανένα στοιχεῖο, ἄμεσα σχετιζόμενο μὲ τὴν ὑπόθεση, στὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητας Τεργέστης, ἀφοῦ ἡ Κοινότητα δὲν εἶχε καμιὰ ἀνάμειξη ἐπίσημα μὲ τὸ θέμα, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν πρωτεύοντα ἢ μὴ ρόλο ποὺ διαδραμάτισαν μέλη της ἢ ἁπλῶς Ἕλληνες κάτοικοι τῆς πόλης.

Ψηφιοποιήθηκε από τη Βιβλιοθήκη του Ιονίου Πανεπιστημίου
Με την άδεια της Εταιρείας Μελέτης Νέου Ελληνισμού